

EUGENE ROGAN • **Osmanlı'nın Çöküşü**

EUGENE ROGAN Columbia Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisansını ve doktorasını Harvard Üniversitesi'nde Ortadoğu üzerine yaptı. Boston College ve Sarah Lawrence College'da öğretim üyeliğinde bulundu. Halihazırda Oxford Üniversitesi'nde modern Ortadoğu Tarihi dersleri vermektedir ve aynı üniversitenin bünyesindeki St. Anthony College'in Ortadoğu Merkezi'nin yöneticisidir. Kitapları arasında *The Araps* [Araplar, Pegasus Yayınları, 2017], Albert Hourani ve Fuat Köprülü ödülleri kazandığı *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire*, Avi Shlaim ile birlikte kaleme aldıkları *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* [Filistin Uğruna: 1948'in Tarihini Yeniden Yazmak, Küre Yayınları, 2012] ve *Outside In: On the Margins of the Modern Middle East* bulunmaktadır.

The Fall of the Ottomans. The Great War in the Middle East, 1914-1920

© 2015 Eugene Rogan

Bu kitabın yayın hakları ONK Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Penguin Random House UK'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2554 • Tarih Dizisi 124

ISBN-13: 978-975-05-2292-5

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Arap ordusunun atlıları Şam'a giriyor, 1 Ekim 1918
(Imperial War Museum, Q 105670).

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm - Bilgehan Canıgür

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EUGENE ROGAN

Osmanlı'nın Çöküşü

Ortadoğu'da Büyük Savaş
(1914-1920)

The Fall of the Ottomans
The Great War in the Middle East, 1914-1920

ÇEVİREN *Özkan Akpınar*

iletişim

Bu kitap Isabelle Tui Woods Rogan'a adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
TERİMLENDİRME HAKKINDA BİR NOT.....	11
ÖNSÖZ	13
HARİTALAR	20
1 BİR DEVRİM VE ÜÇ SAVAŞ (1908-1913)	27
2 BÜYÜK SAVAŞ'TAN ÖNCE BARİŞ.....	55
3 KÜRESEL BİR SİLAHLANMA ÇAĞRISI	79
4 AÇILIŞ SALVOLARI <i>Basra, Aden, Mısır ve Doğu Akdeniz</i>	103
5 CİHADIN BAŞLAMASI <i>Kafkasya ve Sina'da Osmanlı Seferleri</i>	129
6 ÇANAKKALE BOĞAZI'NA SALDIRI	159
7 ERMENİLERİN İMHASI	191
8 GELİBOLU'DA OSMANLI ZAFERİ.....	219
9 MEZOPOTAMYA İSTİLASI.....	251

10	KUT KUŞATMASI.....	277	
11	ARAP İSYANI.....	311	
12	GERİ ÇEKİLME		
	<i>Bağdat, Sina ve Kudüs'ün Düşüşü</i>	347	
13	MÜTAREKEDEN MÜTAREKEYE.....	391	
SONUÇ			
	<i>Osmanlıların Düşüşü</i>	421	
KAYNAKÇA.....			443
DİZİN.....			457

TEŞEKKÜR

Bu kitabın araştırma ve yazılma süreci British Academy (Britanya Akademisi) ve Arts and Humanities Research Center'ın (Sanat ve Beşeri Araştırmalar Merkezi) (AHRC) cömert desteğiyle mümkün oldu. 2011-2012 yılında verdikleri ödül (Thank-Offering to Britain Fellowship) için British Academy ve Association of Jewish Refugees'e (Yahudi Mülteciler Derneği) minnettarım. 2012-2013 akademik yılında verdiği Senior Research Fellowship (Kıdemli Araştırma Bursu) için AHRC'ye de bir o kadar müteşekkirim.

Tıpkı bir önceki kitabım *Araplar*'da olduğu gibi, Oxford'un hatırı sayılır Ortadoğu araştırmaları camiasının bilgi birikiminden ve cesaretlendirmesinden faydalandım. Kitabın büyük kısmı ilk olarak Oxford Üniversitesi'ndeki öğrencilerimin amfideki eleştirel değerlendirmesine sunuldu; onların görüşlerine minnettarım. Middle East Centre'daki (Ortadoğu Merkezi) meslektaşlarım Walter Armbrust, Celia Kerslake, Laurent Mignon, Tariq Ramadan, Philip Robins, Avi Shlaim ve Michael Willis'e de teşekkür etmek istiyorum.

Araştırma sürecinde ilgilendiğim şeylerden haberdar olan pek çok arkadaşım, meslektaşım ve ailem bu çalışmaya büyük katkısı olan kitaplar ve belgeler paylaştılar. Suriye'deki savaşa ilişkin çok sayıda Arapça kaynak için Toufoul Abou-Hodeib ve Adam Mestyan'a; Mezopotamya'daki savaşa ilişkin kaynaklar konusundaki rehberliği için Ali Allawi'ye; Arap İsyanı'ndan anılar için Yoav Alon ve Fayez al-Tarawneh'e ve Yeni Zelandalıların Osmanlı cephesi deneyimlerine ilişkin çalışmaları için Tui Clark'a teşekkür etmek istiyorum. Hamilton Düşesi Jill, kütüphanesini ve Ortadoğu'daki Anzak ve Britanya kuvvetleri hakkındaki mükemmel çalışmalarını sundu. Henry Laurens, Dominikan rahibi Antonin Jaussen tarafından derlenen Fransız istih-

batı raporlarının bir nüshasını cömertçe sağladı. Margaret MacMillan Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri hakkındaki dikkat çekici çalışması *Barışa Son Veren Savaş*'ı yazdığı sırada, Osmanlı savaş girişimi hakkında bulduğu tüm makaleleri benimle paylaştı. Martin Bunton ve Hussein Omar, Mısır'ın Britanya savaş girişimine katkısı hakkında değerli belgeler sundular. Büyük dayım John McDonald'ın Gelibolu'daki yaşamı ve ölümü hakkında yaptığı araştırma için annem Margaret Rogan'a özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Büyük Savaş'a katılan Türk gazilerin savaş günlüklerine ulaşma sürecinde, iki parlak geç dönem Osmanlı tarihi öğrencisiyle çalışmaktan memnuniyet duydum. Her ikisi de Oxford Üniversitesi'nden olan Djene Bajalan ve Kerem Tınaz Birinci Dünya Savaşı'na katılan Türk askerlerine ve subaylarına ait giderek artan sayıda yayımlanmış anı kitabına ulaşmak için İstanbul'un kütüphanelerini aşındırdılar. Djene kitabın ilk iki bölümünün araştırmasına yardım ederken, Kerem 3-13. bölümlerin araştırmasına katkıda bulundu. Onların yardımı olmadan yapamazdım.

Tarihçiler kendi işlerine ilişkin makaleleri bulmak için arşivcilerin ve kütüphanecilerin ocağına düşerler. Dolayısıyla Ortadoğu Merkezi Kütüphanecisi Mastan Ebtehaj'a ve Ortadoğu Merkezi Arşivcisi Debbie Usher'a özellikle müteşekkirim. College Park'taki (Maryland) United States National Archives'ın (Birleşik Devletler Ulusal Arşivi) arşivcilerine; müzenin geniş çaplı yenileme çalışmaları sırasında okuyucularına hizmet vermeyi sürdüren Imperial War Museum'a (Londra) (İmparatorluk Savaşı Müzesi) ve Yeni Zelanda'da Wellington'da bulunan Alexander Turnbull Library'nin (Alexander Turnbull Kütüphanesi) son derece iş bilir arşivcilerine de teşekkür etmek istiyorum.

Çok sayıda meslektaşım önerimi ve taslak bölümlerimi okudu ve çok değerli yorumlarda ve düzeltmelerde bulundu. Frederick Anscombe, Ben Fortna, Roger Owen, Joseph Sassoon ve Ngaire Woods'a bilhassa teşekkür etmek istiyorum.

Temsilcilerim Felicity Bryan ve George Lucas'a başlangıç aşamasından yayın aşamasına kadar bana ve kitabıma yaptıkları rehberlik boyunca sergiledikleri dirayet ve deneyim dolayısıyla her zaman minnettarım. Kitabı Allen Lane ve Basic Books'tan yayımlamanın zevki her şeyden önce bu işteki en büyük editörlerden ikisi Lara Heimert ve Simon Winder ile çalışmak demektir.

Fakat en büyük teşekkürlerimi, kitaba yoğunlaşmam onların aleyhine olduğunda bile bana sevgilerini veren ve beni yüreklendiren aileme sunmak istiyorum. Ngaire her bölümde benim ruh eşimdi; Arap olan her şeyden aldığı haz benim için sevinç kaynağı olan Richard; son olarak esin kaynağım Isabelle, bu kitap aynı zamanda onun.

TERİMLENDİRME HAKKINDA BİR NOT

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye olarak bahsetmek standart bir uygulamaydı. Bu kullanım Arapların, Kürtlerin, Rumların ve Ermenilerin de en az Türkler kadar Osmanlı kimliği iddiasında bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik ve dinsel çeşitliliğini ihmal etmekteydi. Fakat ben, bu kitap boyunca “Osmanlı” sözcüğünü bıktırıcı bir şekilde yinelenmekten kaçınabilmek için bu kullanımı benimsedim ve “Osmanlı” ve “Türk” sözcüklerini özellikle orduya bir gönderme yapmak için sık sık birbirlerinin yerine kullandım. Belirli bir etnik veya dinsel cemaati Türk çoğunluktan ayırmak istediğimde ise, “Osmanlı Arapları” veya “Osmanlı Ermenileri” yazıyorum.

Şehirlerden bahsederken, 20. yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılan klasik Avrupa biçimleri yerine modern Türkçe isimlerini tercih ettim. Dolayısıyla, okuyucuların bu şehirleri modern haritalarda daha kolay konumlandırmasını umarak, “Konstantinopolis” yerine “İstanbul”, “Smyrna” yerine “İzmir” ve “Trebizond” yerine “Trabzon”u kullandım. Aynı nedenden dolayı, Arap şehirleri –yani, Bayrut, Dimaşk, Makka ve Madina yerine, Beyrut, Şam, Mekke ve Medine– için standart Batılı yazımları kullandım.

ÖNSÖZ

Erbaş John McDonald 28 Haziran 1915'te Gelibolu'da öldü. On dokuz yaşındaydı ve kendisi bunu bilmesede, benim büyük dayımdı.

Yaşamındaki hiçbir şey John McDonald'ı uzak topraklarda ölüme hazırlamayacaktı. Perth yakınlarındaki küçük bir İskoç köyünde doğdu ve en yakın arkadaşı Charles Beveridge ile tanıştığı Dollar Academy'ye gitti. On dört yaşında iş bulabilmek için okuldan birlikte ayrıldılar. İki arkadaş Glasgow'a gitti ve North British Locomotive Company'de iş buldu. 1914 Yazı'nda Avrupa'da savaş başladığında, Beveridge ve McDonald birlikte İskoç Piyadelerine (Cameronians olarak da bilinir) katıldı. Sekizinci İskoç Piyadelerinin sarsız askerleri sonbahar aylarını talimle geçirdi; askerler kendilerinden önce Fransa'ya giden diğer taburları kıskanıyorlardı. 1/8. Tabur ancak Nisan 1915'te göreve gönderildi – fakat Fransa'da değil, Osmanlı Türkiyesi'nde.

McDonald ve Beveridge taburlarının savaşa katılmak için yola çıktığı 17 Mayıs 1915'te arkadaşlarına ve ailelerine son kez veda etti. Deniz yoluyla, o sırada Britanya ve İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu'ya intikal etmeden önce konaklama noktası olarak kullandığı Yunan adası Limni'ye gittiler. 29 Mayıs'ta –ilk Gelibolu çıkarmalarından bir ay sonra– adadaki Mondros Limanı'na yanaştıkları sırada, demir atmış bekleyen harp ve nakliye gemilerinden oluşan devasa bir donanmayı geçtiler. Genç askerler dretnotları ve süper-dretnotları –su üzerindeki gemilerden bazıları– görünce dehşete kapılacaktı. Gemilerin birçoğu Çanakkale Boğazı'ndaki ağır muharebenin izlerini taşıyordu, gövdeleri ve bacaları Türk topçusu ve kara bataryaları tarafından delinmişti.

İskoçların muharebeye gitmeden önce Doğu Akdeniz yazına alışmak için iki haftaları vardı. Haziran ayının ortasında, demirli gemilerin güvertelerinin-

deki askerlerin ve denizcilerin tezahüratları eşliğinde Mondros Limanı'ndan ayrıldılar. Sadece daha önce Gelibolu'da bulunmuş olanlar ve taze yüzlü genç askerleri neyin beklediğini bilenler tezahürattan kaçındı. "Bir gemi dolusu Avustralyalı hasta ve yaralı için, o sıralarda bazı arkadaşlarımız şu basmakalıp sözü bağırıyordu: 'Kederli miyiz? Hayır!' Avustralyalı bir şakacı da 'Yakında görürsünüz siz' diye geri bağırınca şaşkına dönsek de, bizimkiler kuşkulandı" diye anlatıyor bir Cameronian.¹

14 Haziran'da bütün tabur güvenli bir şekilde kıyıdaydı. Sekizinci İskoç Piyadeleri dört gün sonra Zığındere cephe hattına ilerledi. Cameronians, Gelibolu'nun çoktan ün salmış o acımasız makineli tüfek ve top atışı altında, siperlerdeki ilk zayıflarını verdiler. İskoç Piyadelerine Türk mevzilerine taarruz emri verilmeye kadar, adamlar o çocuksu coşkularını zaten yitirmişlerdi. Bir subayın söylediği gibi, "ister önseziden veya ister sadece yeni alınan sorumluluğun verdiği gerginlikten olsun," askerler arasında "başarımın verdiği canlılığı hissedemiyordum."²

28 Haziran'daki Britanya taarruzundan önce denizden iki saat süren bir bombardıman gerçekleştirildi. Görgü tanıkları bombardımanı etkisiz bulmaktaydı – azimli Osmanlı askerlerini savunma mevzilerinden çıkarmak için fazla az. Britanya'nın saldırısı tam zamanında, saat 11'de başladı. Batı cephesinde askerler keskin işaret düdükleleriyle birlikte siperlerden çıktılar. Cameronians "tepe üzerine" çıkınca, Britanya'nın gemilerinden yapılan bombardımandan yılmayıp mevzilerini koruyan Osmanlı askerlerinin yoğun ateşiyle karşılaştılar. 1/8. İskoç Piyadeleri beş dakika içerisinde neredeyse silindi. John McDonald aldığı yaralar yüzünden bir karargâh hastanesinde öldü ve Lancaster Çıkarma Mezarlığı'na gömüldü. Charles Beveridge sedyecilerin erişemeyeceği bir yerde düştü. Ondan geriye kalanlar ancak 1918'deki ateşkesten sonra toplandı; kemikleri etrafına düşenlerin kemiklerinden ayırt edilemiyordu. Şu an bir toplu mezarda yatıyor; adı Seddülbahir'deki büyük anıta kazındı.

Cameronians'ın kaderi İskoçya'daki arkadaşları ve aileleri için şok ve keder kaynağıydı. Dollar Academy, John McDonald ve Charles Beveridge için okul dergisinin sonbahar sayısında ölüm ilanı yayımladı. Dergi iki genç adamı en iyi arkadaşlar olarak tarif ediyordu: "Birlikte çalıştılar, aynı odada yaşadılar, birlikte askere yazıldılar ve 'ölümlerinde de ayrılmadılar.' İkisi de elde ettikleri konuma layık, değerli karakterlere sahip genç adamlardı." Dergi iki gencin yaşlı ebeveynlerine taziyede bulunmaktaydı.

Bu gerçekten de benim büyük büyükanne ve büyük büyükbabamın katlanamayacağı kadar büyük bir kederdi. McDonaldlar, tek oğulları öldükten bir yıl sonra, olağandışı bir girişimde bulunarak savaş sırasında İskoçya'dan ayrı

1 Colonel J.M. Findlay, *With the 8th Scottish Rifles, 1914-1919* (Londra: Blockie, 1926), s. 21.

2 Findlay, *With the 8th Scottish Rifles*, s. 34.

rılıp Birleşik Devletler'e göç ettiler. Temmuz 1916'da, Alman denizaltılarının Atlantik'teki gemilere yönelik saldırılarına ara verdikleri bir sırada, kızlarından ikisiyle birlikte kederli bir isme sahip SS *Cameronia*'ya binip New York City'ye gittiler ve bir daha geri dönmediler. Aile nihayetinde Oregon'a yerleşti ve anneannem daha sonra orada evlendi ve annemi ve dayımı dünyaya getirdi. Onlar ve onların bütün torunları yaşamlarını John McDonald'ın zamansız ölümüne borçludur.

Benim Birinci Dünya Savaşı'yla olan kişisel bağlantım aslında pek de eşsiz değildir. YouGov'un 2013 yılında Birleşik Krallık'ta yaptığı bir kamuoyu yoklamasına göre, Britanyalıların % 46'sı, Büyük Savaş'a katılmış olan bir aile veya cemaat üyesinden haberdardı. Bu tür kişisel bağlantılar Birinci Dünya Savaşı'nın bir asır sonra bile bu kadar çok insanı cezbetmesini açıklar. Çatışmaya katılan ülkelerde büyük çaplı seferberlik ve kıyımın etkisinden çok az aile kurtulabildi.³

2005 yılında bir Gelibolu gezisine hazırlanırken büyük dayımın tarihini öğrenmeye başladım. Annem Margaret, oğlum Richard ve ben üç neslin temsilcileri olarak saygılarımızı sunmaya gittik ve biz geçen doksan yıl boyunca onun ilk aile ziyaretçileriydik. Lancaster Çıkarma Mezarlığı'na doğru Gelibolu Yarımadası'nın dolambaçlı yollarından geçerken ters yola saptık ve 28 Haziran'da –John McDonald ve Charles Beveridge'in öldüğü muharebede– ölen Türk askerleri anısına yapılan Nuri Yamut Anıtı'na rastladık.

Zığındere Muharebesi adını verdikleri muharebede ölen Türk askerlerine adanan anıt benim için tam bir ifşaata döndü. Zığındere'de büyük dayımın birliği 1.400 kayıp –toplam gücünün yarısı– verirken ve Britanya'nın kaybı toplamda 3.800'e ulaşırken, 14.000 Osmanlı askeri öldü ve yaralandı. Nuri Yamut Anıtı basitçe “Şehidlik 1915” yazılı ortak bir mermer mezar taşının altına defnedilen o Osmanlı askerlerinin anıtıdır. Cameronians hakkında okuduğum bütün kitaplar büyük dayımın öldüğü gün korkunç sayıda Britanyalı'nın öldüğünden bahsetmekteydi. Fakat Britanya'nın kaynaklarının hiçbiri savaşta ölen binlerce Türk askerinden bahsetmemişti. Yaslı Türk ailelerin sayısının İskoçya'da yas tutan ailelerin sayısını geride bırakacağını fark etmek iç karartıcı.

Gelibolu'dan, Batı'da Türklerin ve Arapların Büyük Savaş deneyimlerini ne kadar az bildiğimizi düşünerek ayrıldım. Farklı Ortadoğu cepheleeri hakkında İngilizce basılmış kitapların konuları Britanya ve İtilaf kuvvetlerinin deneyimlerini yansıtır. Gelibolu “Churchill'in yaşadığı bozgun”, Kutü'l-Amare ise

3 British Council Eylül 2013'te anket şirketi YouGov'u Mısır, Fransa, Almanya, Hindistan, Rusya, Türkiye ve Birleşik Krallık'ın yetişkin nüfusları arasında çevrimiçi bir araştırma yapmakla görevlendirdi. Sonuçlar bir raporda özetlendi: “Remember the World as Well as the War: Why the Global Reach and Enduring Legacy of the First World War Still Matter Today”, British Council, Şubat 2014, <http://www.british-council.org/organisation/publications/remember-the-world>.

“Townshend’in teslimiyeti”ydi; Arap isyanı “Arabistanlı Lawrence” tarafından yönetildi; “Maude Bağdat’a girdi” ve “Allenby Kudüs’ü fethetti”. Resmî tarihin yukarıdan aşağı yaklaşımıyla köprüleri atmaya hevesli olan toplumsal tarihçiler, Londra’daki Imperial War Museum’da, Canberra’daki Australian War Memorial’da ve Wellington’daki Alexander Turnbull Library’de bulunan kişisel arşivlerde tutulan günlükleri ve mektupları okuyarak sıradan askerlerin deneyimlerini derinlemesine incelediler. Bir asırlık bir araştırmamanın ardından siperlerin İtilaf tarafını kapsamlı bir şekilde görebiliyoruz. Fakat diğer tarafı –güçlü istilacılara karşı umutsuz bir hayatta kalma mücadelesine giren Osmanlı askerlerinin deneyimlerini– kabullenmeye yeni başlıyoruz.

Osmanlı cephesine siperlerin Türk tarafından yaklaşmak gerçekten de çok zor. Türkiye ve Arap dünyasında yayımlanmış düzinelerce günlük ve anı varsa da, çok az Batılı tarihçi bunları okuyabilmek için gereken dil becerilerine sahiptir ve yayımlanmış birincil kaynakların çok küçük bir kısmının çevirisi mevcuttur. Arşiv malzemesine ulaşmak ise çok daha zor. Ortadoğu’da Birinci Dünya Savaşı hakkındaki en büyük birincil malzeme koleksiyonu Ankara’daki Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’nde (ATASE) bulunur. Fakat ATASE’ye erişim sıkı bir şekilde denetlenir; araştırmacıların aylar sürebilen –ve çoğunlukla reddedilen– bir güvenlik soruşturmasından geçmesi gerekir. Koleksiyonun büyük bölümü araştırmacılara kapalıdır ve araştırmacılar malzemelerin kopyalarını almak konusunda kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Ne var ki bir grup Türk ve Batılı araştırmacı bu koleksiyona erişim sağladı ve Osmanlıların Büyük Savaş deneyimi hakkında önemli çalışmalar yayımlamaya başlıyor. Ortadoğu’da başka yerlerde çatışmadan epey sonra ulusal arşivler –mevcut oldukları yerlere– kuruldu, bu arşivler Büyük Savaş’a özel bir vurgu yapmaz.⁴

Arap arşivlerinin Birinci Dünya Savaşı’na olan ilgisizliği genel olarak Arap toplumuna da yansımış durumda. Gelibolu muharebe meydanının Türk

4 Bazı dikkat çekici günlükler yakın zamanda Türkçe ve Arapçadan tercüme edilmiştir: Tegmen Mehmed Fasih’in günlüğü *Gallipoli 1915: Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmed Fasih* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2001); Falih Rifkî Atay’ın 1981 basımlı hatıratı *Zeyindağı’nın kursuz bir Fransızca tercümesi* yapıldı: *Le mont des Oliviers: L’empire Ottoman et le Moyen-Orient, 1914-1918* (Paris: Turquoise, 2009); Kudüslü asker İhsan Turjman’ın günlüğü Salim Tamari tarafından tercüme edildi: *Year of the Locust: A Soldier’s Diary and the Erasure of Palestine’s Ottoman Past* (Berkeley: University of California Press, 2011).

Ankara’daki askeri arşivden faydalanan son çalışmalar arasında bkz. Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008); M. Talha Çiçek, *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha’s Governorate During World War I, 1914-17* (Londra: Routledge, 2014); Edward J. Erickson, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT: Greenwood Press, 2001) [*Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, çev. Mehmet Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011]; Hikmet Özdemir, *The Ottoman Army, 1914-1918: Disease and Death on the Battlefield* (Salt Lake City: University of Utah Press, 2008).

anıtlarıyla dolu olduğu ve her yıl anma törenlerinin düzenlendiği Türkiye'nin tersine, Arap dünyasının kentlerinde ve şehirlerinde hiç savaş anıtı yoktur. Neredeyse bütün modern Arap devletleri öyle veya böyle savaşa girmiş olsa da, savaş başkasının savaşı –aksayan Osmanlı İmparatorluğu ve onun gözü kara Jön Türk liderliğinin Arap halkına çektiği bir ıstırap çağı– olarak hatırlanır. Büyük Savaş Arap dünyasında şehitler bıraktı (özellikle Beyrut ve Şam'ın sonraki dönemlerde “Şehitler Meydanı” olarak yeniden adlandırılan merkezî meydanlarında asılan Arap eylemciler), fakat kahramanlar bırakmadı.

Bugün artık Osmanlı cephesini hem Büyük Savaş'ın hem de modern Ortadoğu'nun tarihindeki gerçek yerine yerleştirmenin tam zamanı. Çünkü Osmanlıların savaşa girmesi, Avrupa savaşını başka herhangi bir olaydan daha fazla etkileyerek, bir dünya savaşına dönüştürdü. Uzakdoğu ve Doğu Afrika'daki küçük çaplı çatışmaların tersine, Ortadoğu'da tam dört yıl süren savaş boyunca büyük muharebeler yaşandı. Dahası, Ortadoğu muharebe meydanları, savaşın uluslararası niteliği en belirgin muharebe meydanlarıydı. Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, Güney Afrika'daki her etnik grup, Kuzey Afrikalılar, Senegalliler ve Sudanlılar Osmanlı ordusundaki Türk, Arap, Kürt, Ermeni ve Çerkes askerlere ve onların Alman ve Avusturyalı müttefiklerine karşı Fransız, İngiliz, Galli, İskoç ve İrlandalı askerlerle birlikte hareket etti. Osmanlı cephesi uluslararası ordular arasında eşi benzeri görülmemiş bir savaşın yaşandığı gerçek bir Babil kulesiydi.

İtilaf kuvvetlerine mensup çoğu savaş planlamacısı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki savaşı batı ve doğu cephelerindeki ana savaş sahnelerine iliştirilen bir ek gösteri olarak görmekteydi. Savaşı Türklere götürmek için kulis yürüten Horatio Herbert Kitchener ve Winston Churchill gibi etkili Britanyalılar, bunun İtilaf Devletlerine İttifak Devletleri karşısında hızlı bir zafer getireceği ve böylece savaşın sonunu hızlandıracığı gibi hatalı bir inanca sahipti. Düşmanlarını hafife alan İtilaf Devletleri kendilerini, batı cephesinden yüz binlerce askerin yönlendirildiği ve böylece Büyük Savaş'ın uzamasına neden olan büyük çarpışmaların içinde –Kafkasya'da, Çanakkale Boğazı'nda, Mezopotamya'da ve Filistin'de– buldular.

İtilaf Devletlerinin Osmanlı cephesindeki başarısızlıkları kendi evlerinde de ciddi siyasal krizlere yol açtı. Batağa saplanıp kalan Çanakkale seferi Britanya'nın liberal başbakanı H.H. Asquith'i Mayıs 1915'te muhafazakârlarla bir koalisyon hükümeti kurmak zorunda bıraktı ve ertesi yıl Asquith'in düşmesine katkıda bulundu. Britanya'nın savaş sırasında Gelibolu ve Mezopotamya'da aldığı yenilgiler iki ayrı parlamento soruşturma komisyonunun kurulmasına neden oldu ve bu komisyonların raporları hem siyasal hem de askerî açıdan karar verenleri aynı derecede mahkûm ediyordu.

Nasıl Osmanlılar Avrupa savaşını bir dünya savaşına dönüştürdüyse, Büyük Savaş'ın Ortadoğu'yu dönüştürdüğü de doğrudur. Bölgenin neredeyse hiçbir parçası savaşın yıkıcı etkilerinden kaçamadı. Bütün Türkiye'den, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap vilayetlerinden ve Kuzey Afrika'daki bütün sömürge devletlerden asker toplandı. Siviller de savaşın neden olduğu ekonomik güçlükten ve salgın hastalıklardan mustarip oldu. Modern Mısır, Yemen, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail ve Filistin toprakları, Suriye, Lübnan, Irak, Türkiye ve İran'da muharebeler yaşandı. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün doğrudan bir sonucu olarak birer devlete dönüştü.

Osmanlı'nın çöküşü çığır açıcı bir olaydı. İmparatorlukları altı asır boyunca dünyanın en büyük İslâm imparatorluğuydu. 13. yüzyıl sonlarında Orta Asya kökenli boylar tarafından kurulan Osmanlı sultanlığı hem Küçük Asya'da hem de Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'na meydan okuyan bir hanedana dönüştü. Osmanlılar, Sultan II. Mehmed'in 1453 yılında Bizans başkenti Konstantinopolis'i fethetmesinin ardından, Akdeniz dünyasındaki en büyük güç haline geldi.

Konstantinopolis'i (adı daha sonra İstanbul oldu) başkent yapan Osmanlılar fetihlerini hızla genişlettiler. I. Selim 1516 yılında merkezi Kahire olan Memlük İmparatorluğu'nu yendi ve Suriye, Mısır ve Kızıldeniz vilayeti Hicaz'ı Osmanlı topraklarına kattı. Kanuni Sultan Süleyman 1529'da Viyana kapılarındaydı ve tüm Avrupa'ya korku saldı. Osmanlılar 1683'teki nihai Viyana girişimine kadar genişlemeye devam etti; o tarihte imparatorluk üç kıtaya yayılmıştı: Balkanlar, Küçük Asya (Türklerin Anadolu olarak bildiği) ve Irak ile Fas sınırları arasında kalan Arap topraklarının çoğu.

Sonraki iki asırda ise Osmanlılar Avrupa'nın dinamizminin gerisinde kaldılar. Komşularına –Büyük Katerina'nın Rus İmparatorluğu'na ve daha önce başkentleri Viyana'yı tehdit ettikleri Habsburg imparatorlarına– savaşlar kaybetmeye başladılar. Osmanlı sınırları 1699'dan itibaren dış tehditler karşısında küçüldü. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlılar Balkan vilayetlerinde ortaya çıkan yeni milliyetçi hareketlere toprak kaybetmeye başladılar. Yunanistan İstanbul yönetimine karşı sekiz yıl (1821-1829) süren bir savaşın ardından bağımsızlık elde etmeye çalışan ilk devletti. Romanya, Sırbistan ve Karadağ 1878'de bağımsızlığını kazanırken, Bosna, Hersek ve Bulgaristan da aynı dönemde otonomi elde etti.

Büyük Güçler Osmanlı topraklarını ele geçirmeye devam etti; Britanya 1878 ve 1882 arasında Kıbrıs ve Mısır'ı talep etti, Fransa 1881'de Tunus'u işgal etti ve Rusya 1878'de Osmanlı Kafkasyası'ndaki üç vilayeti ilhak etti. 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde o toprakları için iç ve dış tehditlere karşı mücadele ederken, siyasi analizciler Osmanlı İmparatorluğu'nun eli kulağında

olan ölümüne dair öngörüde bulunmaktaydı. Kendilerine Jön Türkler adını veren bir grup yurtsever genç subay ise imparatorluğun meşruti reformla canlandırılabilceği umudunu korumaktaydı. 1908'de devletlerini çaresizce koruma vaadiyle, Sultan II. Abdülhamid'in (h. 1876-1909) otokrat saltanatına karşı ayaklandılar. Jön Türklerin iktidara gelmesiyle birlikte Osmanlılar, imparatorluğu nihayetinde son ve en büyük savaşına sokacak olan eşi benzeri görülmemiş bir karışıklık dönemine girdiler.